

Ирена Плаовић, асистент, др
Филолошки факултет Универзитета у Београду

РЕТОРИЧКИ ПОРТРЕТ ГРИГОРИЈА ЦАМБЛАКА

Резиме. У чланку се тумаче поједине особине књижевног стваралаштва Григорија Цамблака, са становишта реторичке критике. Полазећи од одабраних појмова савремене теорије реторике, интерпретирамо одломке тематски и жанровски различитих Цамблакових састава, показујући на тај начин значајне особине његове изразито реторичне поетике.

Кључне речи: реторика, средњовековна књижевност, Григорије Цамблук, епидеиктика, енкомиј, житије, реторичка критика

Григорије Цамблук у сваком је смислу парадигматичан аутор – како за разговор о бугарско-српским књижевним везама средњовековља, тако и за сваку од књижевности у којима је стварао, појединачно. То да је Цамблук писац великога формата одавно је постало топос медијевистике. Реторско обликовање његових, као и дела већине средњовековних писаца, такође је давно уочено. У једном кратком чланку архимандрита Горазда у зборнику радова са Трновске књижевне школе из 1980. године може се, чак, наићи на следећи усклик: „Ако древна Атина има свог најзначајнијег ретора у лику Демостена, онда ми у лику Цамблака имамо свог бугарског Демостена!“¹ Позната је и чињеница да је јужнословенска књижевност средњег века настајала са непрекинутим свешћу о правилима византијске реторике, и под њеним снажним утицајем.

Оно што је, међутим, нарочито занимљиво, а чему није посвећено довољно научне пажње, јесте шта то, да је једно дело „реторски обликовано“ или настало по реторичким узорима, заправо значи. Да ли је довољно рећи како једно књижевно дело садржи „реторичке елементе“ или користи реторске фигуре или има класичну реторичку структуру? Чини нам се да је потребно, да бисмо схватили суштину реторичности

---

¹ ГОРАЗД, архимандрит, Риторичното изкуство на Григорий Цамблук. – У: *Григорий Цамблук, Живот и творчество*. Търновска книжовна школа, Т. 3, Софија, 1984, с. 170.

као можда и главне особине средњовековне поетике², између осталог и Цамблакове, вршити реторичку херменеутику књижевног наслеђа, што значи – не задржати се само на примећивању узора и њиховом коментарисању, или на набрајању стилских фигура и топоса; не посматрати, дакле, реторику само из угла њене већ добро познате античке и византијске историје, него и са савремених теоријских становишта. Реторичке теорије у великој мери нам могу помоћи да боље разумемо књижевност средњег века управо зато што она у извесном смислу „покрива“ много више од онога што данас сматрамо књижевном уметношћу. Она, наиме, стоји на месту данашњих медија, друштвених мрежа, политичких кампања, радија, телевизије, филма, Интернета – укратко, свега онога што чини такозвану „јавну сферу“³. У пуном смислу те речи, реторика кроји друштвене стандарде, моралне назоре и очекивања једне заједнице. У средњовековном светоназору то је посебно видљиво.

Књижевност средњег века, баш као и стара реторика, обликује „јавно мњење“ на пресудан начин, она изграђује култове и ствара велике наративе, чиме непосредно учествује у конституисању идентитета заједнице којој се обраћа. Управо због ове њене вишеструке (метафизичке, политичке, идентитетске, историјске) функционалности, она у већој мери открива свој смисао када се постави у оквире неких значајних појмова теорије реторике. Тих је појмова много, као што је много и савремених теорија и начина на који се реторичко наслеђе посматра. За ову прилику одабрали смо неколико термина који настају у оквиру различитих теоријских погледа разних аутора, с намером да предност увек дамо књижевном тексту, прилагођавајући му теоријске поставке тако да дођемо до што потпунијег и примеренијег тумачења. Један од таквих појмова је *реторичка ситуација*.

Појам *реторичке ситуације* афирмисао је и дефинисао теоретичар реторике Лојд Бицер у истоименом чланку из 1968; њу чине публика, спољни фактори који утичу на одлучивање (попут уверења, традиција, докумената) и нека врста несавршенства, мањкавости тренутног стања ствари, која нас позива да, путем разговора и међусобног убеђивања, то стање мењамо⁴. Реторичку ситуацију, дакле, карактери-

---

² Уп. идеју да „питање свих питања средњовековне књижевности јесте топика“, која заправо спада у домен реторичког задатка од старина познатог као *inventio*, в. ШПАДИЈЕР, И. *Номо scribens – Номо praesens*: Стефан Првовенчани. – *Зборник Матице српске за славистику*, 102, Нови Сад: Матица српска, 2022, с. 13–24.

³ О појму јавне сфере в. HABERMAS, J. *The structural transformation of the public sphere*. Cambridge: Massachusetts Institute of Technology 1989.

⁴ BITZER, L. *The Rhetorical Situation*. – In: *Philosophy and Rhetoric*, Vol. 1, Penn State University Press: 1968, pp. 1–14.

ше свест о потреби за одлучивањем и делањем у правцу неке промене. Овакво схватање не би се могло дословно применити на тржаствено беседништво, на онај начин на који је применљиво на политичко и, нарочито, судско, али у измењеном облику, може послужити за боље разумевање и овог типа дискурса. Наиме, ако се оно што се у политичком беседништву *саветује*, а у судском *брани* – у епидеиктичком беседништву *хвали*, а оно од чега се у политичком говору *одвраћа*, у судском *осуђује* – у епидеиктичком *куди* – то значи да разлика између ова три рода није суштинска, него једино временска. Политички беседник бави се ониме што се још није десило, судски ониме што се управо дешава, а свечани ониме што је већ завршено; несавршенство или мањкавост тренутног стања ствари отуда у свечаном беседништву не лежи у теми о којој се говори, него у слушаоцима којима се обраћа. Препознајући несавршенство сопствених савременика, беседник, на пример, у форми похвале, сликајући портрет врлине, посредно саветује своје слушаоце како они треба да се владају. Ако као пример узмемо одломак из Цамблакове похвале патријарху Јевтимију то посредно саветовање изгледа овако:

Како да се дрзнемо похвалити га? Дрзнућемо се ипак, јер нас ревност гони. Не толико што је нама, који се називамо чедима таквог оца, мучно ћутати, нити што ће се од наше похвале слава његова увећати; и како би, кад се убраја међу апостоле и увећава њихов број; но слушаатеље на старање да подстакнемо и подобне им жеље распламсамо.⁵

То је, иначе, позната реторска формула и у српској епидеиктици, а најпознатији пример је вероватно онај Теодосија Хиландарца, из његове Похвале светима Симеону и Сави:

...подобно томе откривати како се не би утајила корист онима који слушају, јер се зна да ће слово о врлинама многе умилити, и као неким жезлом, такмичењем душу ранити, јасно је обновити и покренути је ка животу оних који у Богу поживеше.⁶

Познат је и пример из Слова о светом кнезу Лазару непознатог Раваничанина:

---

⁵ Преводи су, кад то није другачије означено, наши; ово слово још увек није преведено на српски, а тренутно радимо на преводу више Цамблакових похвала. Издање слова: РУСЕВ, П. ГЉЛЉБОВ, И. ДАВИДОВ, А. ДАНЧЕВ, Г. *Похвално слово за Евтимий от Григорий Цамблак*, Софија: БАН, 1971, с. 113–233.

⁶ Превод Томислава Јовановића. (ЈОВАНОВИЋ, Т. *Хрестоматија средњовековне књижевности*. Том 2, Српска књижевност. Београд: Филолошки факултет, 2012, с. 39–68.)

Јер тек ако и многе и велике нас повести уздигнути могу ка исправљању живота, предлаже нам се, дакле, ово слово, читано ради користи, а не ради похвале овом мужу. Јер испуњен је блажени небеским и анђеоским похвалама⁷.

Са становишта реторичке теорије, дакле, Григорије Цамблак на-лази се у парадигматичној беседничкој ситуацији, која увек подразумева убеђивање, иако оно у случају похвалног слова није у првом плану видљиво: његов задатак је да убеди слушаоце/читаоце да се покрену на врлину (што кореспондира са једним од три класична реторичка циља – *move*)⁸.

У том смислу, изврсној подели Аделине Ангушеве-Тиханове, коју она даје у инспиративном раду о византијском наслеђу код Цамблака и позносредњовековној балканској реторичкој традицији⁹, подели, дакле, на три типа дискурса који су присутни у Цамблаковим словима – *егзегетички*, *дијегетички* и *епидеиктички* – треба додати још и *персуазивни* или *убеђивачки* модус, који још јасније сведочи о ономе што Ангушева назива „интердискурзивношћу“ Цамблакове реторике.

Он то убеђивање, наравно, врши на много начина, а задржаћемо се, за ову прилику, на једном од њих. У питању је још један од појмова нове реторичке теорије, који је увео чувени теоретичар реторике Хаим Перелман¹⁰. На енглеском тај термин гласи “presence”, а на српски га можемо превести као *презентност* или *оприсутњеност*. Да би се, наиме, заједница која слуша и просуђује убедила, односно навела на одлуку, потребно је учинити да проблем што је пред њом делује ургентно, стварно, моћно – присутно на живописан начин. То је један од разлога што, примера ради, извод из једне научне студије која показује погубне статистичке податке поводом, на пример, пандемије, или еколошког питања – неће узбуркати духове нити ће утицати на јавност онако како ће то учинити протести, перформанси, или уметничка, на пример филмска, обрада горуће теме. Једноставно – проблем захтева да буде и

---

⁷ Наш превод. В. издање: ПЛАОВИЋ, И. Слово о светом кнезу Лазару у српскословенској рукописној традицији. – *Археографски прилози*, 38, Београд: Народна библиотека, 2016, с. 39–59.

⁸ Подсетимо, главни реторички циљеви били су да се слушалац поучи, забави и покрене.

⁹ В. АНГУШЕВА-ТИХАНОВА, А. Григорий Цамблак и византијското наследство: екзегеза и дијегеза в књаносредновековната балканска риторическа традиция. – У: *Сребърният век: нови открития*. Софија: ИК „Гутенберг“, 2016, с. 113–133.

¹⁰ PERELMAN, Ch. OLBRECHTS-TYTECA, L. *La nouvelle rhétorique. Traité de l'argumentation*. Paris: Presses Universitaires de France, 1958.

афективно и етички, а не само интелектуално, обрађен. Григорије Цамблак на врло разноврсне, али увек прецизне начине, долази до те презентности. Погледајмо овом приликом три примера, из три различита Цамблакова дела. Најпре из Похвале патријарху Јевтимију, којом смо и започели ово тумачење:

Ко је, као премудри Јевтимије, испитао на сопственоме телу обмане, подмуклости и подвале лукавога, као неки ковач ужарено гвожђе у води, па у замену за дугогодишња лишавања задобио оштрину ума и врело усрђе, и кроз њих надмашио све оне што су се већ у таквом мудрољубљу подвизали? Ко је стајао у молитви свеноћној док није осетио да није биће од плоти, већ неки камени стуб? Ко је непрестаним певањем хвалио Господа, не седам пута дневно, како је у Псалтиру, но толико да само му дисање беше песма, послана из дубина душе?¹¹

Из чега се састоји ово „оприсутњавање“? Оно се може препознати у савршеној мери, споју фигура звучача (овде анафора) и значења (овде поређење) које се налазе у сложеној форми реторских питања са призвукотом прећутног топоса неизрецивости, који се укршта са топосом надмашивања. Поређења су тако осмишљена да истовремено воде од материјалног ка потпуно апстрактном (гвожђе-камен-дисање/песма), од врелог (гвожђе) ка хладном (камен), од динамичног (покрет ковача) до статичног (стуб). Тако овај сасвим кратак пасаж показује и моћ инвенције, и диспозиције, и елокуције – три значајна задатка беседника прописана (уз памћење и произношење) у античкој реторици. Све те елементе реторике Григорије Цамблак савладава и на микроплану појединих реченица или фрагмената, и на макроплану структуре целог дела. И то чини, како смо показали, са великом стилском „лакоћом“.

Након што се сусретну са Цамблаковим текстом, реципијенти личност патријарха Јевтимија доживљавају сасвим конкретно, кроз парадигматичне и значењем бремените слике, које су увек повишене (прави пример за то је „дисање беше песма“) како би лакше изазвале афективну реакцију, потребну да се постигне жељени ефекат.

Реторика је примарно усмерена управо на *ефекат* или *дејство*, који се састоји из више димензија – његови производи су сам текст, али и суд (когнитивна димензија) и друштвени свет (конститутивна димензија)¹². Управо је ефекат следећи појам реторичке теорије кроз који можемо посматрати Цамблакову поетику. Из примера који следи можемо да ишчитамо још неке импликације *презентности* која доприноси *ефекту*. У питању је Похвално слово првомученику Стефану, за

---

¹¹ Наш превод. Горе наведено издање слова.

¹² О томе у: JASINSKI, J. *Sourcebook of rhetoric. Key concepts in contemporary rhetorical studies*, Thousand Oaks: SAGE Publications, 2001, p. 192.

које Климентина Иванова сматра да је могло настати у дечанском периоду Цамблаковог стваралаштва, будући да је сачувано само у једном, српском препису, данас у Патријаршијској библиотеци у Београду.¹³

Навешћемо овде неколико примера, у оригиналу, на основу издања К. Иванове, будући да дело још увек није преведено на српски:

Хошоу вѣнць исплести прѣвмоу вѣнѣчникуу и недоумѣю къ толикоу величѣствоу.
Хошоу роукама плести. нѣ ключимые цвѣти не имамъ.
Хошоу словомъ прѣдстави́ти нѣ не словесе тѣкмо. нѣ и мысли вышша соуть гаже
многа.¹⁴

Овај *in medias res* почетак чешће ће у нашој епидеиктици своје место наћи на средини или при крају слова, у зависности од тога где је у њему смештена похвала у ужем смислу, и односиће се на почетак саме акламације. За њим ће најчешће уследити анафорски низ, а све то након што је повест већ испричана.

Почињући на овај начин, Цамблук не изневерава читалачко очекивање у потпуности; за овим заиста следи анафорски низ „Стефан“, најављен двама познатим топосима, неизрецивости – који се види већ у наведеном почетном делу – и топоса који ће бити присутан и код Кантакузина, а виђали смо га и код Теодосија, који можемо, по узору на латинске називе Курцијусових топоса, назвати топосом *omnes sciunt*, који се односи на општу познатост теме о којој се говори. Овде је дат у форми: *кто бо не вѣсть Стефана*.

Стефанъ прѣѣи въ моученицѣхъ. такоже Петръ в оученицѣхъ. пажеже и
въ апостолѣхъ прѣвви подвижникъ Стефанъ. и прѣжде Павла други Павль Стефанъ.

Овде се *оприсутњавање* у већој мери заснива на звучању. Како објашњава Џејмс Јасински, „реторичка пракса може да изазове осећања“ и кроз чисту „материјалност језика“¹⁵. Какве су импликације ове идеје у нашем примеру? Највидљивија је овде анафора, али је присутна и нарочита ритмичност кратких реченица, као и својеврсни наговештаји римовања, али и реч „први“ која прати његово име и има емфатички карактер – будући да зазива бар два модуса разумевања: аксиолошки, вредносни, у којем први има значење најбољег, и временски, који та-

---

¹³ В. ИВАНОВА, К. Похвално слово за прѣвмомѣченик Стефан от Григорий Цамблук. – *Старобѣлгарска литература*, 18, София: Институт за литература – БАН, 1985, с. 98–106.

¹⁴ Сви су примери преузети из издања Климентине Иванове (ИВАНОВА, К. Похвално слово за прѣвмомѣченик Стефан).

¹⁵ JASINSKI, J. *Sourcebook of rhetoric. Key concepts in contemporary rhetorical studies*, Thousand Oaks: SAGE Publications, 2001, p. 191.

кође позива на додатну пажњу слушаоца који је увек фасциниран првобитним и оригиналним, уопште старином, а нарочито у хришћанском светоназору.

Након уводне похвале, која такође представља већ акламацију, само радикално померену на почетак дела, следи екфраза све­тога (која у принципу акламацији претходи, тако да би се могло рећи да је композиција овога слова у некој мери заснована на инверзији). У екфрази се посебно издваја следећи пасаж:

У добраго прѣства. У съгласнаго дѣлаѡм именованїа. въ истинѡу бо дѣлаѡм показа
имѣ Стефанъ. прѣвы съплете се съ юудѣи. и своим дръзновенїем ѡкоже мѣчѣмъ онѣхъ
хоуланые ѣзыки прѣсѣкъ. прѣвыи на небеса встече вѣнцы носе. егоже тому каменное
повиение исплете. и царѣви прѣдста. иже трновным вѣнцем вѣнчанномѡу нас рѣди.¹⁶

Ако га упоредимо са другим једним Цамблаковим одељком, из првог Похвалног слова вмч. Георгију, које је издао Андреј Бојацијев, уочићемо један карактеристичан „цамблаковски“ поступак:

Сты же на лѣствици ѡкоже на одрѣ ѡукрашеннѣ. и ѡкоже на цѣтѡухъ на ѡуглѣхъ леже
бѣше. и сице съ сладостїю бываемаа зрѣше. ты же слышавѣ лѣствицоу желѣзѡую.
въспомѣни лѣствицоу мыслѡую. юже видѣ ѡкѡвъ досежецоую до неб(с). вънемли
ѡубо съ ѡпастѡмъ. лѣствица и лѣствица. оноу ѡубо съхождаахоу агглы. сѡю же възы-
де м(ч)нкъ. на обоу же ѡутѣрждааше се бѣ.¹⁷

О чему се овде ради? У питању су две сасвим различите слике, различита поређења, различите синтаксичке конструкције. Па ипак, мисаони образац који их производи је један исти: Цамблак бира један појам који је у вези са светим Стефаном (венац) односно Георгијем (лествица) и асоцијативно га спроводи од његовог конкрет­ног ситуационог значења до његовог библијског, симболичког и теолошког значења. Прибећи ћемо овде парафрази, јер нам се чини да би таква „кондензација“ најбоље могла да покаже како овај Цамблаков поступак „ради“: Стефану, *венцоименитом*, који се први *сплео* у расправи са Јеврејима, *плете венац* „камено побијање“, као што је Христос трновим *венцем венчан*. Георгије лежи на *лествици* (мучења) као на одру, а слушајући о *лествици железној* треба да се сетимо *лествице мислене*: низ једну силазе анђели, уз другу узлази мученик, на обе се утврђује Бог. У случају Стефана венац је камени односно трнов, у случају Георгија

¹⁶ Цитирамо према издању Климентине Иванове.

¹⁷ Цитирамо према издању Андреја Бојацијева (БОЯДЖИЕВ, А. Първо похвално слово за св. Георги от Григорий Цамблак. – *Старобългарска литература*, ра, 57-58, Софија: БАН 2018, с. 275–288).

лествица је железна и мисаона; у оба случаја конкретан смисао појма је означен материјалом мучења – каменом односно гвожђем – а духовни смисао појма сигнализирани је библијском сликом – трновим венцем односно лествицом Јаковљевог. Треба, међутим, обратити пажњу на још једну смисаону акробацију Цамблакову: иако се у принципу креће од конкретног ка апстрактном, значење венца је, заправо, у првом, „конкретном“ случају преносно, а у другом, библијском случају, буквално! Трнов венац је „прави“, а „камени венац“ само метафора.

У оба слова, уз то, акцентована је у овим пасајима веза светог са Богом, тако што Стефан свој венац прилаже Христовом, а Георгије се успиње лествицом која утврђује Бога.

Следећи пример, због његове дужине, нећемо цитирати, већ само евоцирати, будући да је изузетно познат и добро проучен. Он долази из Цамблаковог Житија Стефана Дечанског, и показује реторичност као кључну особину средњовековне поетике чак и у не-реторским жанровима каква је хагиографија, у којој *презентност* такође фигурира као значајан циљ писца, али се до ње долази на другачији, жанру примерен, начин. У питању је епизода са Јунцем.

У њој је живописна присутност, која има за циљ да нас убеди у стварност чуда, светост дечанског заштитника и, последично, исправност хришћанске етике и могућност остварења јеванђељског идеала¹⁸, постигнута својеврсним иступањем из топице. Уместо канонске слике, рецимо, посечења мачем или пробадања копљем, Стефан Дечански је приказан како убија непријатеља свећњаком, у сну, а овај онда на јави умире „наопачке“, испуштајући дух тек након што му тело иструне.

Последњи појам реторичке теорије који ћемо овде прокоментарисати заправо је у свету књижевне науке недовољно примећена концепција Кенета Берка, вероватно најзначајнијег америчког реторичара, из једног чланка који се налази у његовој чувеној књизи „Филозофија књижевне форме“ из 1941¹⁹. Чланак се зове „Literature as Equipment for Living“ и постулира идеју о томе да књижевно дело издваја образац искуства који је довољно репрезентативан, који представља неку типску, често понављану ситуацију. Књижевно дело може се посматрати као *стратешко именоване ситуације* и зато сва књижевност има значајну друштвену функцију да нас „опреми за живот“. Не треба објашњавати зашто је овакав поглед на књижевност дубоко реторичан, а самом својом функционалном усмереношћу погодан за тумачење средњовековне књижевности. Да Цамблакову реторику погледамо кроз овај

---

¹⁸ В. БОГДАНОВИЋ, Д. *Историја старе српске књижевности*, Београд: Српска књижевна задруга, 1980, с. 71.

¹⁹ BURKE, K. *The Philosophy of Literary Form*. Louisiana: State University Press, 1941, pp. 293–305.

Берков оквир, узео смо за пример једну такву „типску“ или „понављану“ ситуацију која је своје место нашла у различитим Цамблаковим остварењима. Наиме, и у похвалама Јевтимију и првомученику Стефану, и у житију Стефана Дечанског, свети има противнике од којих истовремено страда и парадоксално их побеђује. У Житију, Стефан протагониста радо подноси жртву, у класичном маниру мученика, примајући двоструки венац страдања „без отпора“, чиме оба пута тријумфује, први пут у победоносном скидању повеза са очију после Милутинове смрти, а други пут „с оне стране“, посветивши се. У похвали првомученику Стефану (за чији је култ, именом и хагио-типом, везан и Стефан Дечански), свети христородајатељно моли за своје мучитеље, при чему посебно можемо да приметимо емфатично понављање, у овом случају целе реченице (Господи не постави им греха сего).

У Похвали патријарху Јевтимију победе су вишеструке, а за ову прилику можемо да издвојимо следећи пример:

Много пута ратници умешни у борби и знани по храбрости и војном искуству, желећи да славно победе противника, обману га лажним бекством, да преваре прогонитеља и да се на мисао о победи полакоми и тако, побеђеног заблудом, покажу га као изиграно дете. Тако и наш извештени ратник духовног боја, правише се побеђен природом, али се показа победник над њом. И лукавоме беше не само бесплодна борба, него и подсмех повлачењу, а блаженоме пак – не само ослобођење след победе, него и слава због умешности.

Ово проширено поређење засновано на дихотомији „привидни пораз-истинска победа“ врхуни у сложеној структури последње реченице, која се темељи на контрасту „лукави-блажени“ уз огледалну конструкцију „не само...него и“.

* * *

Сви овде издвојени примери, одабрани због своје парадигматичности и сажетости, представљају тек мали исечак из обимом необухватљиве а пуком књижевном теоријом тешко схватљиве Цамблакове реторике. И у контексту реторичке херменеутике, која се може поставити на врло различите начине, изабрали смо само неколико појмова што представљају различите визууре из којих се може сликати реторички портрет овог великог словенског енкомијасте. Овде није, на пример, узето у обзир ниједно дело из Књиге Григорија Цамблака, из које би најзначајније било увести у ово тумачење 18. похвално слово, за Димитрија Солунског²⁰, будући да и оно, као и слово великомученику Георг-

---

²⁰ СПАСОВА, М. *Книгата Григорий Цамблук*. Софија: Универзитетско издаваштво „Св. Климент Охридски“, 2019, с. 302–310.

гију, за које Јуриј Константинович Бегунов тврди да спада у дела писана док је Цамблак боравио у Србији²¹, представља мученичку похвалу и може се на много начина поредити управо са похвалом великомученику Стефану и житијем Стефана Дечанског. Међутим, овде је основни циљ био управо да видимо како се неке основне особине реторичности, универзално присутне у беседништву свих времена, које је реторичка теорија апстраховала и дефинисала, могу наћи у делима великог ретора Цамблака без обзира на тип светога (просветитељ, мученик) и без обзира на жанр коме дело припада (похвала, житије).

Бављење цамблаковским наслеђем у контексту бугарско-српских књижевних веза није очигледан избор само због ауторовог пребивања у обема земљама и писања на значајне теме обеју култура, већ и због тога што су управо она дела настала у доба његовога боравка у Србији, попут похвала првомученику Стефану и великомученику Георгију, постала доступна захваљујући бугарским научницима. Изучавање ових дела и успостављање корпуса српског периода Григорија Цамблака један је од важних задатака који би водили ка све потпунијој хронологији рада и кретања великог писца. Поред тога, поређење Цамблакових похвалних састава са најзначајнијим одговарајућим српским остварењима, нарочито онима која су настајала у истом периоду, могло би нам бити од изузетне важности како за разумевање утицаја што га је Цамблак за кратко време остварио у српској књижевности, тако и за подробније познавање поетике овог жанра епидеиктичког беседништва у словенском средњовековљу.

ИЗВОРИ

БОЯДЖИЕВ, А. Първо похвално слово за св. Георги от Григорий Цамблак. – *Старобългарска литература*, 57–58, 2018, с. 240–288.

ИВАНОВА, К. Похвално слово за първомъченик Стефан от Григорий Цамблак. – *Старобългарска литература* 18, 1985, с. 98–106.

ЈОВАНОВИЋ, Т. *Хрестоматија средњовековне књижевности*. Том 2, Српска књижевност. Београд: Филолошки факултет, 2012, с. 39–68.

ПЛАОВИЋ, И. Слово о светом кнезу Лазару у српскословенској рукописној традицији. – *Археографски прилози*, 38, 2016, с. 39–59.

РУСЕВ, П. ГЪЛЪБОВ, И. ДАВИДОВ, А. ДАНЧЕВ, Г. *Похвално слово за Евтимий от Григорий Цамблак*, София: БАН, 1971.

---

²¹ БЕГУНОВ, Ю. *Творческое наследие Григория Цамблака*. Женева: Издательство Буй Туръ, 2005, с. 65.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

АНГУШЕВА-ТИХАНОВА, А. Григорий Цамблак и византийското наследство: екзегеза и дијагеза в късносредновековната балканска риторическа традиция. – В: *Сребърният век: нови открития*. София: ИК „Гутенберг“, 2016, с. 113–133.

БЕГУНОВ, Ю. *Творческо наследство Григория Цамблака*. Женева: Издателство Буй Туръ, 2005.

БОГДАНОВИЋ, Д. *Историја старе српске књижевности*, Београд: Српска књижевна задруга, 1980.

ГОРАЗД, архимандрит. Риторичното изкуство на Григорий Цамблак. – В: *Григорий Цамблак, Живот и творчество*. Търновска книжовна школа, Т. 3, София: 1984, с. 170–176.

СПАСОВА, М. *Книгата Григорий Цамблак*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2019, с. 302–310

ШПАДИЈЕР, И. Homo scribens – Homo praesens: Стефан Првовенчани. – *Зборник Матице српске за славистику*, 102, Нови Сад: Матица српска, 2022, с. 13–24.

REFERENCES

BITZER, L. The Rhetorical Situation. – In: *Philosophy and Rhetoric*, Vol. 1, Penn State University Press: 1968, pp. 1–14.

BURKE, K. *The Philosophy of Literary Form*. Louisiana: State University Press 1941, pp. 293–305.

HABERMAS, J. *The structural transformation of the public sphere*. Cambridge: Massachusetts Institute for Technology, 1989.

JASINSKI, J. *Sourcebook of rhetoric. Key concepts in contemporary rhetorical studies*, Thousand Oaks: SAGE Publications, 2001.

PERELMAN, Ch. OLBRECHTS-TYTECA, L. *La nouvelle rhétorique. Traité de l'argumentation*. Paris: Presses Universitaires de France, 1958.

[АНГУШЕВА-ТИХАНОВА, А. Григорий Цамблак и византийското наследство: екзегеза и дијагеза в късносредновековната балканска риторическа традиция. В: *Сребърният век. Нови открития*. София, 2016, 113–133.

БЕГУНОВ, Ю. *Творческо наследство Григория Цамблака*. Женева: Издателство Буй Туръ, 2005.

БОГДАНОВИЋ, Д. *Историја старе српске књижевности*. Београд: Српска књижевна задруга, 1980.

БОЈАДЖИЈЕВ, А. Първо похвално слово за св. Георги от Григорий Цамблак. – *Starobalgarska literatura*, 57-58, Sofija, BAN, 2018, 240–288.

ГОРАЗД, архимандрит. Риторичното изкуство на Григорий Цамблак. – У: *Григорий Цамблак, Живот и творчество*. Търновска книжовна школа. Т. 3, Sofija: АИ БАН, 1984, 170–176.

ИВАНОВА, К. Похвално слово за първомъченик Стефан от Григорий Цамблак. – *Starobalgarska literatura* 18, Sofija: Institut za literatura – BAN, 1985, 98–106.

JOVANOVIĆ, T. *Hrestomatija srednjovekovne književnosti*. Tom 2, Srpska književnost. Beograd: Filološki fakultet, 2012.

PLAOVIĆ, I. Slovo o svetom knezu Lazaru u srpskoslovenskoj rukopisnoj tradiciji. – *Arheografski prilozi*, 38, 2016, Beograd: Narodna biblioteka, 39–60.

RUSEV, P. GÁLÁBOV, I. DAVIDOV, A. DANČEV, G. *Pohvalno slovo za Evtimij ot Grigorij Camblak*. Sofija: BAN, 1971.

ŠPADIJER, I. Homo scribens – Homo praesens: Stefan Prvovenčani. – *Zbornik Matice srpske za slavistiku*, 102, Novi Sad: Matica srpska, 2022, 13–24.

SPASOVA, M. *Knigata Grigorij Camblak*. Sofija: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“ 2019.]

RHETORICAL PORTRAIT OF GREGORY TSAMBLAK

Abstract. This article aims at interpreting important features of various literary works by Gregory Tsamblak, from the point of view of rhetorical criticism. Informed by contemporary theories of rhetoric, our interpretation of the selected fragments of thematically and generically diverse Tsamblak's works indicates the key characteristics of his immensely "rhetorical" poetics. *Key words:* rhetoric, medieval literature, Gregory Tsamblak, epideictic, encomia, hagiography, rhetorical criticism

Irena Plaović, PhD

Faculty of Philology in

Studentski trg 3, 11000 Belgrade

E-mail: irena.plaovic@gmail.com